

ARREST VAN HET HOF
VAN 27 JANUARI 1982 ¹

De Franceschi SpA Monfalcone
tegen Raad en Commissie van de Europese Gemeenschappen

„Gritz — verjaring van de vordering uit niet-contractuele aansprakelijkheid”

Zaak 51/81

Samenvatting

Beroep tot schadevergoeding — Verjaringstermijn — Aanvangstijdstip — Uit normatieve handeling voortvloeiende aansprakelijkheid — Tijdstip waarop nadelige gevolgen zich hebben voorgedaan

(EEG-Verdrag, artikelen 178 en 215, tweede alinea; Statuut van het Hof van Justitie, artikel 43))

Blijkens artikel 215 EEG-Verdrag en artikel 43 van het Statuut van het Hof is voor het ontstaan van de niet-contractuele aansprakelijkheid van de Gemeenschap en de uitoefening van het recht op schadevergoeding het bestaan vereist van een onrechtmatige daad van de communautaire instellingen, reële schade en causaal verband tussen beide.

Hieruit volgt dat de verjaringstermijn voor de aansprakelijkheidsactie tegen de

Gemeenschap niet kan ingaan voordat aan alle vereisten voor het ontstaan van de schadevergoedingsplicht is voldaan, en met name niet voordat de schade waarvan vergoeding wordt verlangd, zich heeft geconcretiseerd. In gevallen waarin de aansprakelijkheid van de Gemeenschap uit een normatieve handeling voortvloeit, kan de verjaringstermijn derhalve niet ingaan alvorens de nadelige gevolgen van die handeling zich hebben voorgedaan.

In zaak 51/81,

DE FRANCESCHI SPA MONFALCONE, gevestigd te Monfalcone, vertegenwoordigd door G. Ubertazzi en F. Capelli, advocaten te Milaan, domicilie gekozen hebbende te Luxemburg bij L. Schiltz, advocaat aldaar, boulevard Grand-Duchesse Charlotte 83,

verzoekster,

¹ — Procestaal: Italiaans.

tegen

RAAD VAN DE EUROPESE GEMEENSCHAPPEN, vertegenwoordigd door D. Vignes, directeur van de juridische dienst, bijgestaan door A. Brautigam, administrateur bij deze dienst, domicilie gekozen hebbende te Luxemburg bij D. Fontein, directeur van de Directie Juridische zaken van de Europese Investeringsbank, boulevard Konrad Adenauer 100,

en

COMMISSIE VAN DE EUROPESE GEMEENSCHAPPEN, vertegenwoordigd door haar juridisch adviseur R. Wainwright als gemachtigde, bijgestaan door G. Berardis, lid van haar juridische dienst, domicilie gekozen hebbende te Luxemburg bij O. Montalto, bâtiment Jean Monnet, Kirchberg,

verweerders,

betreffende de door de Raad en de Commissie van de Europese Gemeenschappen krachtens artikel 91 van het Reglement voor de procesvoering van het Hof van Justitie opgeworpen exceptie van niet-ontvankelijkheid tegen een beroep tot schadevergoeding krachtens de artikelen 215 en 178 EEG-Verdrag,

wijst

HET HOF VAN JUSTITIE,

samengesteld als volgt: J. Mertens de Wilmars, president, G. Bosco, A. Touffait en O. Due, kamerpresidenten, P. Pescatore, Mackenzie Stuart, A. O'Keefe, T. Koopmans, U. Everling, A. Chloros en F. Grévisse, rechters,

advocaat-generaal: F. Capotorti
griffier: A. Van Houtte

het navolgende

ARREST

De feiten

De feiten, het procesverloop en de schriftelijk voorgedragen middelen van partijen kunnen, voor wat de ontvankelijkheid van het beroep betreft, worden samengevat als volgt:

242 en 245-250/78, de gevoegde zaken 261 en 262/78 en de gevoegde zaken 64 en 113/76, 167 en 239/78, 27, 28 en 45/79 erkende het Hof de aansprakelijkheid van de Gemeenschap in de zin van artikel 215, tweede alinea, EEG-Verdrag voor de aan 19 oktober 1977 voorafgaande periode.

I — De feiten en het procesverloop

Bij arresten van 19 oktober 1977 in de gevoegde zaken 117/76-16/77 en 124/76-20/77 heeft het Hof de door de verordeningen nrs. 1125/74 en 665/75 van de Raad (PB L 128 van 1974, blz. 12 en PB L 72 van 1975, blz. 14) geschapen rechtstoestand — te weten de afschaffing van de regeling betreffende de toekenning van restituties in de sectoren quellmehl en gritz — onvereenigbaar verklaard met het gelijkheidsbeginsel, op grond dat de restituties in de concurrerende zetmeelsector waren gehandhaafd.

In aansluiting op deze uitspraken werd bij de verordeningen nrs. 1125 en 1127/78 van de Raad (PB L 142 van 1978, blz. 24), aangevuld bij uitvoeringsverordening nr. 1570/78 van de Commissie (PB L 185 van 1978, blz. 22) de gelijke behandeling van de betrokken produkten weer hersteld, zij het slechts met terugwerkende kracht tot 10 oktober 1977 en niet tot het tijdstip van afschaffing van de restituties.

Bij de arresten van 4 oktober 1979 in zaak 238/78, in de gevoegde zaken 241,

Onder verwijzing naar bovengenoemde arresten vorderde verzoekster bij wijze van vergoeding van de geleden schade, betaling van de restituties die zij over de periode vóór 19 oktober 1977 had moeten ontvangen voor de verwerking van griesmeel van maïs („gritz”). Op 23 november 1978 verzocht zij de Inspecteur der belastingen te Rome om betaling van de restituties bij de produktie van grutten van maïs, bestemd voor de bierbrouwerij-industrie, over de periode van 4 april 1977 tot 18 oktober 1977. Dit verzoek werd op 22 januari 1979 door de Italiaanse autoriteiten afgewezen, om reden dat voor het betrokken tijdvak geen communautaire restitutie was voorzien.

Op 19 december 1979 diende verzoekster bij het ministerie van Landbouw en de Inspecteur der belastingen een verzoek in, waarbij zij de juridische en feitelijke gronden uiteenzette op grond waarvan zij aanspraak meende te hebben op schadevergoeding in plaats van betaling van de produktierestitutie voor een import ter waarde van LIT 54 327 278, vermeerderd met rente.

Op 15 april 1980 richtte verzoekster eenzelfde verzoek rechtstreeks tot de Commissie. Bij brief aan de permanente vertegenwoordiging van Italië bij de Ge-

meenschappen van 3 september 1980 wees de Commissie het verzoek af met een beroep op de verjaringstermijn van vijf jaar als bedoeld in artikel 43 van 's Hofs Statuut.

Op 25 september 1980 stelden de douaneautoriteiten te Monfalcone verzoekster in kennis van het antwoord van de Commissie.

Op 9 maart 1981 heeft verzoekster het onderhavige beroep ingesteld.

De Raad en de Commissie hebben bij afzonderlijke akten van 15 april 1981 een exceptie van niet-ontvankelijkheid opgeworpen krachtens artikel 91, paragraaf 1, van het Reglement voor de procesvoering van het Hof van Justitie en het Hof verzocht de ontvankelijkheidsvraag te beslissen zonder op de zaak ten principale in te gaan.

Op 22 mei 1981 heeft verzoekster een conclusie van repliek tegen de incidentele conclusies van de Raad en de Commissie ingediend.

Het Hof heeft, op rapport van de rechter-rapporteur en de advocaat-generaal gehoord, besloten uitspraak te doen op de exceptie van niet-ontvankelijkheid zonder op de zaak ten principale in te gaan, en zonder instructie tot de mondelinge behandeling over te gaan.

II — Conclusies van partijen

Verzoekster concludeert dat het den Hove behage:

- de Europese Economische Gemeenschap — en voor deze de Raad en de Commissie — te veroordelen tot vergoeding van de door verzoekster geleden schade tengevolge van afschaffing (bij verordening (EEG) nr. 665/75 van 4 maart 1975) van de produktierestitutie voor gritz en maïsgriesmeel, bestemd voor de brouwerij-industrie, en doordat deze

restitutie niet weer is ingevoerd voor de periode van 4 april 1977 tot 18 oktober 1977;

Het door verzoekster uit dien hoofde gevorderde bedrag beloopt LIT 54 327 278, te vermeerderen met rente totdat het verschuldigde zal zijn voldaan.

- de Europese Economische Gemeenschap in de kosten van het geding te verwijzen.

De *Raad en de Commissie* concluderen dat het den Hove behage:

- het beroep niet-ontvankelijk te verklaren zonder daarbij op de zaak ten principale in te gaan;
- verzoekster in de kosten van het geding te verwijzen.

III — Middelen en argumenten van partijen

Het begin van de vijfjarige verjaringstermijn van artikel 43 van 's Hofs Statuut

De *Raad en de Commissie* voeren in hun incidentele akten van 15 april 1982 de volgende middelen en argumenten aan:

De *Raad* wijst erop dat de Commissie in een brief houdende afwijzing van de vorderingen tot schadevergoeding van verzoeksters in de gevoegde zaken 256, 257, 265, 267/80 en 5/81, (Birra Wührer e.a. t. Raad en Commissie) — gelijksoortig aan de onderhavige zaak — de datum van publikatie van de verordeningen waarbij de betrokken restituties aanvankelijk werden afgeschaft, dat wil zeggen 20 maart 1975, als beginpunt van de verjaringstermijn heeft aangemerkt. In dit verband onderstreept de Raad dat verzoeksters in bovengenoemde zaken, evenals verzoekster in het onderhavige geding, hun vorderingen na 20 maart 1980 bij een bevoegde instelling van de

Gemeenschap hebben ingediend; derhalve moet hun vordering worden geacht te zijn ingediend na het verstrijken van de uiterste datum, nu de vijfjarige verjaringstermijn van artikel 43 van het Statuut van het Hof op 20 maart 1980 was verstreken.

De Raad merkt op dat volgens verzoeker — evenals verzoeksters in vornoemde andere zaken — de verjaringstermijn op een later tijdstip is aangevangen, te weten, in casu, het tijdstip van daadwerkelijke vervaardiging van de produkten waarvoor in de betrokken periode recht op restitutie bestond, dan wel vanaf 30 mei 1978, het tijdstip van publikatie van de verordeningen nrs. 1125 en 1127/78, welke verordeningen geen rechtsgrondslag voor de betaling van restituties voor het tijdvak tussen 1 augustus 1975 en 18 oktober 1977 hebben gevormd.

Theoretisch gezien zijn volgens de Raad nog meer data als beginpunt van de verjaringstermijn te verdedigen, bijvoorbeeld de datum van vaststelling van de verordeningen waarbij de restitutieregeling werd afgeschaft, de datum waarop de afschaffing van de restituties in werking trad of ook 4 oktober 1979, op welke datum het Hof de niet voor het betrokken tijdvak geldende wederinvoering van restituties onrechtmatig oordeelde.

Evenwel heeft de Commissie bij de afwijzing van de bij haar ingediende vorderingen tot schadevergoeding het standpunt ingenomen dat het meest overeenkomt met de letter en de geest van artikel 43 van het Statuut, zonder dat de rechtmatige aanspraken van particulieren al te zeer worden beknoot.

In artikel 43 is de aanvang van de verjaringstermijn nauw gekoppeld aan „het feit dat aanleiding heeft gegeven” tot de niet-contractuele aansprakelijkheid, dat wil zeggen tot het ontstaan van de schade. Deze bepaling houdt met andere woorden in, dat de verjaringstermijn van vijf jaar begint te lopen op het moment waarop met zekerheid vaststaat dat belanghebbende schade heeft geleden of zal lijden. Voor het ingaan van de verjaringstermijn moet dus met zekerheid vaststaan dat de belangen van betrokkene economisch gezien worden geschaad, maar de juridische aansprakelijkheid behoeft nog niet te zijn vastgesteld.

Het is met andere woorden noodzakelijk en tevens voldoende dat de belanghebbende als voorzichtig en bezonnen ondernemer zeker weet, kan weten dan wel behoort te weten dat zijn belangen worden of zullen worden geschaad, zonder dat hoeft vast te staan dat die schade zal worden vergoed, dat wil zeggen dat de Gemeenschap daarvoor zal moeten opkomen ingevolge artikel 215 EEG-Verdrag.

De Raad onderstreept dat indien men de datum van publikatie van de verordeningen waarbij de restituties werden afgeschaft als begin van de verjaringstermijn beschouwt, zulks in casu beantwoordt aan de in de interne rechtsordes van de Lid-Staten gestelde eisen.

Blijkens de analyse van advocaat-generaal Reischl in diens conclusie in zaak 44/76 is aan de eisen van de meestvergaande nationale regeling — volgens de heer Reischl in casu de Duitse — voldaan, indien het intreden van schade — ook toekomstige — zeker is, en de belanghebbende kennis heeft kunnen nemen van de schade en de daarvoor aansprakelijke persoon, opdat hij tegen

die persoon een vordering zal kunnen instellen.

Vanaf de publikatie van de verordeningen waarbij de restituties werden afgeschaft, stond volgens de Raad een zekere verarming van de belanghebbende ondernemingen vast, nu deze minder zouden verdienen naarmate zij hun produktie na de inwerkingtreding van die verordeningen zouden voortzetten. Aangezien het hier onvoorwaardelijke en automatische in de nationale rechtsordes geldende maatregelen betrof, heeft het geen zin onderscheid te maken tussen het schadeveroorzakende feit en de latere intreding van de schade, welk onderscheid evenwel noodzakelijk is indien het intreden van schade onzeker is.

Onder verwijzing naar de arresten van het Hof in de zaken 169/73 en 78/77 betoogt de Raad dat deze uitlegging in casu evenmin te strikt of te onereus is voor de betrokkenen, nu het Hof heeft bevestigd dat de bescherming van de rechten van particulieren verlangt dat deze voorzichtig en bezonnen zijn.

De Raad wijst erop dat in casu de meeste ondernemingen uit de betrokken sector dadelijk beroep hebben ingesteld bij het Hof om hun eisen tijdig geldend te maken en dat verschillende ondernemingen daarmee in 1975 zijn begonnen.

Onder deze omstandigheden acht de Raad het niet onredelijk verzoekster tegen te werpen dat haar vordering is verjaard, nu zij niet met de redelijkerwijs van haar te verlangen spoed heeft gehandeld.

Onder verwijzing naar de gevoegde zaken 56-60/74 betoogt de Raad dat de rechtspraak waarin het Hof een beroep ontvankelijk achtte met betrekking tot toekomstige schade waarvan de oorzaak

echter buiten twijfel stond, in dezelfde richting wijst.

Deze uitlegging is voorts niet slechts in overeenstemming met de letter van artikel 43 van het Statuut van het Hof, maar te meer geboden met het oog op de rechtszekerheid, opdat een vaste en niet willekeurige datum als beginpunt van de verjaring kan worden bepaald. De overige data waarop de verjaringstermijn zou kunnen beginnen te lopen, hebben alle het nadeel dat zij vaag zijn of afhangen van het individuele gedrag van de betrokkenen, dat wil zeggen dat zij niet rechtstreeks samenhangen met het schadeveroorzakende feit maar met latere gebeurtenissen, zoals bijvoorbeeld verzoeksters daadwerkelijke produktie.

Het enige arrest waarin het Hof volgens de Raad een voor het onderhavige geval relevante uitspraak over de uitlegging van artikel 43 heeft gedaan, te weten het arrest-Meroni (arrest van 14 december 1962, gevoegde zaken 46 en 47/59, Jurispr. 1962, blz. 819), verzet zich evenmin tegen deze uitlegging.

In dit arrest heeft het Hof immers verklaard dat de verjaring onder het EGKS-Verdrag — en mutatis mutandis eveneens onder het EEG-Verdrag — niet kan ingaan zolang de schade niet vaststaat, met andere woorden zolang niet met zekerheid bekend is of de schade is ingetreden of zal intreden.

Zou men daarentegen de stelling aangaan dat de verjaringstermijn begint te lopen op het tijdstip van de publikatie van de verordeningen nrs. 1125 en 1127/78 — waarbij de restituties niet met terugwerkende kracht tot het tijdstip van afschaffing ervan werden ingevoerd — dan zou deze pas aflopen op 22 mei 1983, het tijdstip van publikatie van genoemde verordeningen plus vijf jaar. Dit zou een verjaringstermijn van acht jaar betekenen.

Volgens de Raad geldt hetzelfde voor de stelling dat zolang verordening nr. 665/75 — waarbij de produktierestituties voor grutten en maïszetmeel werden afgeschaft — niet door het Hof ongeldig was verklaard, de verjaringstermijn was geschorst. Deze stelling kan niet worden aanvaard, nu zij voorbij gaat aan het feit dat — volgens de rechtspraak van het Hof — in een prejudicieel arrest de geschilpunten worden beslist zoals deze sedert de inwerkingtreding van de regeling in kwestie door alle belanghebbenden hadden moeten worden opgevat.

In een prejudicieel arrest als dat van 19 oktober 1977 werd volgens de Raad dus beslist hoe de geldigheid van verordening nr. 665/75 op 20 maart 1975 moest worden beoordeeld. Bijgevolg diende de schijnbare wettigheid van die verordening een voorzichtig en bezonnen ondernemer niet ervan te weerhouden om reeds in 1975 schadevergoeding te vorderen voor de uit die verordening voortvloeiende nadelige gevolgen.

Deze conclusie ligt volgens de Raad te meer voor de hand, nu volgens 's Hof's vaste rechtspraak artikel 215 EEG-Verdrag een zelfstandige beroepsmogelijkheid vormt, waarvoor niet de eis geldt dat eerst de overige in het Verdrag voorziene beroepsmogelijkheden of rechtsmiddelen moeten zijn uitgeput.

De Raad wijst evenwel nog op een bijzondere omstandigheid die de aandacht verdient. Blijkens het verzoekschrift is verzoekster pas in april 1977 met de produktie van maïsgrutten begonnen, en men zou zich kunnen afvragen of zij niet

staande kan houden, dat maart 1975 — twee jaar voordat zij met de produktie van grutten begon — haar niet kan worden tegengeworpen als aanvangstijdstip van de verjaringstermijn. Het antwoord moet echter ontkennend luiden, daar het Hof in zijn arrest van 4 oktober 1979 (gevoegde zaken 241, 242, 245-250/78, DGV e.a., Jurispr. 1979, blz. 3017) met betrekking tot een identiek verzoek oordeelde dat een onderneming die eerst na het besluit van de Raad van mei 1975 tot afschaffing van de restitutie met de gritzproduktie was begonnen, niet kon aanvoeren dat de gestelde schade door die afschaffing was veroorzaakt.

De *Commissie* is van mening dat verzoeksters vordering wordt getroffen door de vijfjarige verjaring van artikel 43 van 's Hof's Statuut (titel III, „Procedures”), luidende als volgt:

„De vorderingen tegen de Gemeenschap inzake niet contractuele aansprakelijkheid verjaren vijf jaar na het feit, dat tot deze vordering aanleiding heeft gegeven. De verjaring wordt gestuit, hetzij door een bij het Hof ingesteld beroep, hetzij door een eerder gedaan verzoek, hetwelk de benadeelde kan richten tot de bevoegde instelling van de Gemeenschap ...”

Wat betreft de berekening van de verjaringstermijn bestaat er volgens de *Commissie* geen verschil van mening tussen partijen over de *dies ad quem*: dit kan slechts 15 april 1980 zijn, de datum van verzoeksters brief aan de *Commissie*, die kan worden beschouwd als het „eerder gedaan verzoek, hetwelk de benadeelde

kan richten tot de bevoegde instelling van de Gemeenschap”.

Volgens de Commissie is dit verzoek echter na het verstrijken van de in artikel 43 genoemde verjaringstermijn van vijf jaar ingediend.

De dies a quo die moet worden aangehouden voor de berekening van de verjaringstermijn is immers 20 maart 1975, de dag waarop de verordeningen nrs. 665 en 668/75 werden bekendgemaakt.

Volgens de Commissie kunnen uit de bevoordingen van artikel 43, eerste zin, twee essentiële gegevens worden afgeleid, te weten:

- a) de verjaringstermijn van vijf jaar geldt voor vorderingen tegen de Gemeenschap inzake niet-contractuele aansprakelijkheid, en
- b) de dies a quo wordt uitdrukkelijk aangeduid als het tijdstip waarop het feit plaatsvindt dat tot die vordering aanleiding geeft.

Volgens artikel 43 moet dus het moment worden bepaald, waarop in samenhang met een bepaald „feit”, het recht tot het instellen van een „vordering” ontstaat.

Met de uitdrukking „het feit” heeft de communautaire wetgever volgens de Commissie niet enkel het blote feit of de blote feitelijke handeling bedoeld, maar ieder handelen of nalaten van een rechts-subject en elke situatie, in de ruimste zin, waardoor een onbillijk nadeel ontstaat. Dit ruime begrip moet derhalve ook door het „openbaar gezag” verrichte handelingen omvatten, met andere woorden door dat gezag genomen besluiten, die dus als zodanig „aanleiding kunnen geven” tot een aansprakelijkheidsactie.

Volgens de Commissie is het een in de rechtsstelsels van de Lid-Staten algemeen aanvaard beginsel, dat de verjaringstermijn begint te lopen vanaf het tijdstip waarop de vordering geldend kan worden gemaakt, waartoe zij verwijst naar artikel 2935 van de Italiaanse Codice Civile, paragraaf 198 van het Duitse BGB en artikel 2252 van de Franse Code Civil. Ter beantwoording van de vraag op welk tijdstip verzoekster een aansprakelijkheidsactie had kunnen instellen, verwijst de Commissie naar het arrest van het Hof in de gevoegde zaken 56 tot 60/74, waarin het Hof heeft uitgemaakt:

„dat artikel 215 van het Verdrag niet in de weg staat aan een beroep op het Hof ter vaststelling van de aansprakelijkheid der Gemeenschap voor ophanden zijnde — en met voldoende zekerheid te verwachten — schade, zelfs niet wanneer het nadeel nog niet nauwkeurig kan worden becijferd;

dat het namelijk ter voorkoming van nog grotere schade noodzakelijk kan blijken de rechter te adieren zodra de oorzaak van de schade buiten twijfel staat;

dat zulks bevestiging vindt in de regelen vervat in de rechtsstelsels der Lid-Staten, die in meerderheid, zo niet alle, een op toekomstige, doch met voldoende zekerheid te verwachten schade gebaseerde aansprakelijkheidsactie kennen” (r.o. 6).

De Commissie wijst erop dat het Hof in dezelfde zaak heeft uitgesproken:

„dat verzoeksters dan ook aanstonds bij publikatie — en nog vóór de inwerking-treding — van de regeling der Gemeenschap aan het Hof de vraag mochten voorleggen of en in hoeverre die regeling hun bij de Franse concurrenten in het nadeel kon brengen en, zo ja, of zij derhalve met het beginsel ener gelijke behandeling in strijd moest worden geacht;

dat het nadeel dat uit de feitelijk en rechte bestaande situatie kon voortvloeien ophanden was, zodat zij zich het recht mochten voorbehouden het bedrag dier eventueel door de Gemeenschap te vergoeden schade alsnog op te geven en voorshands konden volstaan met het verlangen van de uitspraak dat de Gemeenschap te dier zake aansprakelijk is (r.o. 8)".

Volgens de Commissie is de analogie met de omstandigheden van het onderhavige geval evident: de hiervóór aangehaalde rechtspraak kan slechts tot de conclusie leiden dat, aangezien het recht op schadevergoeding aanstonds na publikatie van de aangevochten besluiten is ontstaan, dus op 20 maart 1975, de voor deze vordering geldende verjaringstermijn op dat tijdstip is ingegaan.

In de onderhavige zaak is aan de door het Hof aan het instellen van een vordering gestelde voorwaarden voldaan: het gaat zonder enige twijfel om ophanden zijnde en met voldoende zekerheid te verwachten schade, ook al trad het daadwerkelijk verlies van de restituties pas in vanaf 1 augustus of 1 september 1975, de datum van inwerkingtreding van de verordeningen nrs. 665 en 668/75, waarbij de restituties in de respectieve sectoren werden afgeschaft. De schade kon zelfs worden berekend door bepaalde bedragen af te trekken en te vermenigvuldigen met de vervaardigde hoeveelheden produkt.

Volgens de Commissie kan niet worden gesteld dat men voor de berekening van de verjaringstermijn moet uitgaan van het moment waarop verzoekster het betrokken produkt feitelijk heeft vervaardigd en het ontbreken van restituties feitelijk heeft vastgesteld.

In de eerste plaats is deze stelling in strijd met de bewoordingen van artikel 43 zoals deze in het licht van de aangehaalde rechtspraak moeten worden verstaan. In de tweede plaats worden daarmee op het onderhavige geval maatstaven toegepast die in het algemeen voor de aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad in enge zin gelden. Wanneer in dit laatste geval het schadeveroorzakende feit en de schade niet op hetzelfde moment plaatshebben maar de schade zich pas later voordoet, begint de verjaringstermijn te lopen op het moment dat de schade intreedt, hetgeen al een terecht door billijkheidsoverwegingen ingegeven afwijking van het algemene beginsel inhoudt. In een dergelijk geval is de schade slechts onzeker en onvoorzienbaar op het moment dat het feit zich voordoet, maar zij blijft desalniettemin toch een rechtstreeks gevolg daarvan.

In casu vormt de communautaire verordening het schadeveroorzakende feit en heeft de publikatie daarvan het recht op schadevergoeding doen ontstaan. De onrechtmatige daad — in casu discriminatie — is op dat moment gepleegd en niet op het moment waarop verzoekster haar produkt heeft vervaardigd. Zo niet, dan zou het schadeveroorzakende feit niet meer zijn gelegen in de verordening maar in de houding van het rechtssubject dat aanspraak maakt op schadevergoeding, hetgeen volstrekt absurd zou zijn.

In de derde plaats merkt de Commissie op dat wanneer men de verjaringstermijn van vijf jaar op een na de publikatie van de verordening gelegen tijdstip laat beginnen, deze geen vijf jaar meer bedraagt maar wordt verlengd met de periode tussen het tijdstip van bekendmaking in het Publikatieblad en het tijdstip waarop het rechtssubject beweert feitelijk schade te hebben geleden.

Tenslotte wijst de Commissie erop dat indien men de stelling aanvaardt dat het

begin van de verjaringstermijn is gekoppeld aan het intreden van de schade in gevolge het uitblijven van restituties, er evenveel verjaringstermijnen van vijf jaar zouden bestaan als door verzoekster geproduceerde partijen gritz. Dit zou een door niets gerechtvaardigde verbrokkeling betekenen van het aan de rechtsfiguur verjaring ten grondslag liggende vorderingsbegrip.

Verzoekster verwijst naar 's Hof's arrest van 19 oktober 1977, waarin werd geoordeeld dat verordening nr. 665/75 van de Raad tot wijziging van verordening nr. 120/67, „onverenigbaar is met het gelijkheidsbeginsel en dat de bevoegde instellingen van de Gemeenschap de nodige maatregelen dienen te nemen om deze onverenigbaarheid op te heffen.”

Waar de verordeningen nrs. 1125 en 1127/78 de gevolgen van deze onrechtmatige toestand slechts gedeeltelijk hebben verholpen, te weten doordat zij niet verder terugwerkten dan tot de dag van voornoemde uitspraak, namelijk 19 oktober 1977 — hebben de instellingen van de Gemeenschap niet voldaan aan hun verplichtingen om voor het tijdvak van 1 augustus 1974 tot 19 oktober 1977 de nodige maatregelen te treffen tot opheffing van de door verordening 665/75 ontstane situatie; in gevolge de arresten van het Hof van 4 oktober 1979 (zaak Ireks-Arkady en andere gevoegde zaken, Jurispr. 1979, blz. 2955) hebben zij daarmee de aansprakelijkheid van de Gemeenschap doen ontstaan.

In dit arrest ligt volgens verzoekster onder meer het antwoord besloten op de vraag, op welk tijdstip de verjaringstermijn van artikel 43 van 's Hof's Statuut ingaat.

Zij wijst erop dat het Hof in dit arrest verklaarde dat „de Gemeenschap terzake van de ... intrekking van de restituties ... aansprakelijk kan worden gesteld” (overweging 12) en onmiddellijk daarna vervolgt (overweging 13): „De door verzoekster ingeroepen schade vindt haar oorsprong in het feit dat de Raad de restituties heeft ingetrokken welke aan de producenten van quellmehl hadden moeten worden uitgekeerd ...” respectievelijk aan die van gritz.

Daarmee heeft het Hof zich aangesloten bij de conclusie van advocaat-generaal Capotorti, die dienaangaande had betoogd dat „de intrekking van de restituties voor quellmehl en gritz onmiddellijk leidde tot verstoring van het evenwicht tussen betrokkenen en de zetmeelfabrikanten en tot het derven van restituties”. Het bijwoord „onmiddellijk” heeft hier geen tijdsbepalende betekenis, maar geeft dezelfde gedachte weer als het door de advocaat-generaal gebruikte begrip „directe” schade.

Volgens verzoekster kan weliswaar worden gesteld — zoals herhaaldelijk is verklaard — dat „het verband tussen de onrechtmatige daad en de schade zodanig is dat de onrechtmatige daad op zich schade toebrengt”, doch wordt in de doctrine steeds een scherp onderscheid gemaakt tussen de gebeurtenis en de schade, evenals tussen oorzaak en gevolg, en doelde advocaat-generaal Capotorti in bovengenoemde conclusie juist op het causaal verband.

Verzoekster acht het niet uitgesloten dat de betwiste verordening de enige beslissende oorzaak vormt van bepaalde nadelen die de communautaire ondernemingen in de betrokken sector hebben ondervonden. Wellicht heeft verordening

nr. 665/75 sommige ondernemers ervan weerhouden tot de produktie van quellmehl of gritz over te gaan en zijn dergelijke besluiten (gebaseerd op de geldigheid van die verordening) uiteindelijk onverstandig gebleken. Volgens verzoekster gaat het hier echter niet om die nadelen, maar om andere nadelige gevolgen van de betwiste verordening en met name om het feit dat de communautaire regeling in strijd met het gelijkheidsbeginsel tot derving van de restitutie heeft geleid.

Van derving van restituties kan alleen sprake zijn voor zover de communautaire ondernemers alle werkzaamheden hebben verricht waarvoor in concreto restituties zouden zijn toegekend, indien bij de betwiste verordening niet anders was bepaald. In dat geval is de betwiste verordening als zodanig de oorzaak van schade, doordat zij ingrijpt in een complex van andere feiten (of van samenwerkende oorzaken), waarvan het eerste juist de verrichting van de werkzaamheid is die recht op de restituties zou hebben gegeven.

In deze opvatting — de enige die in casu relevant is — kan de vordering tot schadevergoeding niet ontstaan ten tijde van de publikatie van de verordening, maar eerst op het moment waarop het recht op restituties is ontstaan ten gevolge van het gebruik van maïs voor de gritzproduktie.

Deze gevolgtrekking vindt eveneens steun in de rechtspraak van het Hof. Uitgaande van het onderscheid tussen gebeurtenis en schade, wijst deze reeds

lang in de richting dat de verjaring aanvangt op het moment waarop de schade zich heeft voorgedaan.

Verzoekster verwijst daartoe naar het arrest in de zaak-Meroni alsook naar het betoog van advocaat-generaal Reischl in zaak 44/76 (arrest van 2 maart 1977, Jurispr. 1977, blz. 393). Ook in deze zaak had de Commissie aangevoerd dat artikel 43 van het Statuut van het Hof enkel uitgaat van het moment waarop het schadeveroorzakende feit (de gebeurtenis) zich voordoet, en dat het tijdstip waarop de schade intreedt van geen belang is. De advocaat-generaal verwierp deze opvatting, na onder meer te hebben vastgesteld dat zij geen steun vond in de rechtsordes van de Lid-Statens en na de verschillende door de doctrine voorgestelde alternatieven zorgvuldig te hebben weergegeven. Verzoekster merkt op dat de advocaat-generaal behalve de oplossing van de Commissie — te weten dat van het schadeveroorzakende feit moet worden uitgegaan — nog andere oplossingen voor ogen had, waarvan de ene was gebaseerd op het tijdstip waarop de schade intreedt (en derhalve het recht op schadevergoeding ontstaat) en de andere op het moment waarop de benadeelde kennis neemt van de schade en van degene die deze heeft veroorzaakt. De advocaat-generaal zag geen geldige redenen om de enge uitlegging van de Commissie te aanvaarden, en concludeerde dat verschillende argumenten voor een ruimere uitlegging pleitten.

Verzoekster concludeert uit het betoog van de advocaat-generaal dat deze een duidelijke voorkeur had voor de opvatting dat de verjaringstermijn aanvangt op het moment dat de schade bekend is. Maar in elk geval staat vast dat hij van

de drie voor het betrokken geval mogelijke oplossingen heeft gekozen voor de tussenopvatting, die uitgaat van het tijdstip waarop de schade daadwerkelijk intreedt.

Volgens verzoekster dient de opvatting van de Commissie omtrent het aanvangstijdstip van de verjaring in casu te worden verworpen, gezien de aan verordening nr. 1125/78 ten grondslag liggende gedachte.

Zij wijst erop dat deze verordening volgens de Raad „een middel is om aan de conclusies van het Hof gevolg te geven” (overweging 3 van de verordening) en dat in de vijfde overweging ervan wordt gesteld dat aan de toekenning van restituties voor de produktie van in de brouwerij-industrie gebruikte produkten „terugwerkende kracht moet worden gegeven”. Volgens verzoekster zijn dit de uitgangspunten voor de bepaling van de verordening dat „de restituties bij de produktie . . . met ingang van 19 oktober 1977 (kunnen worden) toegekend” (artikel 1, laatste alinea).

Volgens verzoekster staat vast dat de Raad daarmee niet alle maatregelen heeft getroffen die nodig waren om gevolg te geven aan de beslissingen van het Hof; voorts was dit verzuim er de oorzaak van dat de gelaedeerden in rechte moesten ageren en dat het Hof zich als gezegd heeft uitgesproken.

In casu echter gaat het erom dat de Raad voor de vaststelling van de nodige maatregelen is uitgegaan van logische gedachten die onverenigbaar zijn met de door de Commissie tegen verzoeksters vordering opgeworpen excepties. Verzoekster merkt daartoe op dat de bepaling in verordening nr. 1125/78 dat de restituties

„met ingang van 19 oktober 1977” kunnen worden toegekend, betekent dat deze niet met ingang van een eerdere datum konden worden toegekend, zodat er vóór deze datum ook geen recht op restitutie en/of schadevergoeding bestond. Daardoor is het ook uitgesloten dat het recht op restitutie en/of schadevergoeding kan teruggaan tot de dag van publicatie van de betwiste verordening.

Al aangenomen dat de opvatting van de Commissie omtrent het beginpunt van de verjaringstermijn juist is, dan nog kan de vijfjarige verjaringstermijn niet het tijdvak omvatten waarin de bestreden verordening van kracht is geweest. Deze conclusie berust op twee redeneringen die gedeeltelijk van elkaar verschillen, maar die tot hetzelfde resultaat leiden.

De eerste hangt samen met de aard van het feit (de gebeurtenis) waardoor de schade is veroorzaakt.

In casu bestaat die gebeurtenis in een normatieve handeling, te weten verordening nr. 665/75. Aan die handeling is derhalve het vermoeden van wettigheid verbonden. Tot het arrest van 19 oktober 1977 kon de verordening niet als onwettig worden beschouwd en kon deze dus ook geen grond zijn voor het instellen van beroep of, met andere woorden, voor het ontstaan van een recht op schadevergoeding.

De tweede berust op de werking *ratione temporis* van het arrest van 19 oktober 1977.

Zonder een standpunt in te nemen met betrekking tot het algemene probleem van de werking *ratione temporis* van juridiciële uitspraken, suggereert verzoekster in dit verband twee mogelijkheden. Volgens de ene werkte het arrest

van 19 oktober 1977 *ex nunc* (dit was kennelijk de opvatting van de Raad bij de vaststelling van verordening nr. 1125/78). Volgens de andere werkte het *ex tunc* (overeenkomstig bovengenoemde conclusie van advocaat-generaal Capotorti, Jurispr. 1979, blz. 2990 e.v.). In beide gevallen vormde de verordening, zolang zij nog van kracht was, op zijn minst een beletsel voor de ondernemers om met succes een beroep tot schadevergoeding in te stellen, en a contrario voor de gemeenschapsinstellingen om dergelijke aanspraken te honoreren.

Beide redeneringen sluiten aan bij twee bekende adagia uit het Romeinse recht:

„actioni nondum natae non praescribitur” en

„contra non valentum agere non currit praescriptio”.

Deze beginselen maken deel uit van het juridisch erfgoed van de Lid-Staten en worden eveneens nauwkeurig omschreven door de Pandektisten van de vorige eeuw (Windscheid, *Diritto delle pandette*, Italiaanse vertaling, Milaan 1930, deel I, blz. 336, 2 en 376, 2). Onder verwijzing naar de doctrine (Ferucci, *Della tutela dei diritti*, in *Commentario al Codice Civile*, boek IV, deel IV, Turijn 1964, blz. 394) wijst verzoekster erop dat beide beginselen zijn te herleiden tot fundamentele billijkheidsoverwegingen en derhalve bij de uitlegging van artikel 43 van het Statuut van het Hof niet over het hoofd mogen worden gezien, op het gevaar af dat oplossingen worden aan-

vaard die ingaan tegen het gezond verstand.

Indien het Hof — om in casu niet terzake doende redenen — verordening nr. 665/75 pas vijf jaar na publikatie ervan had nietig verklaard, had het Hof — bij gebreke van een terugwerkende maatregel van de communautaire instellingen — de ondernemingen ook geen schadevergoeding kunnen toekennen, zoals het wel heeft kunnen doen in de arresten in de zaak-Ireks Arkady en de andere gevoegde zaken van dezelfde datum.

Tenslotte stelt zij dat de Raad in zijn commentaar op de arresten van het Hof van 4 oktober 1979 is uitgegaan van een onjuiste interpretatie.

De gronden waarop het Hof verzoekster in die zaak het recht op schadevergoeding heeft ontzegd, kunnen in casu beslist niet worden ingeroepen.

De betrokken onderneming in zaak 245/78 (SA Maïseries Benelux) had een produkt verkocht dat oorspronkelijk was bestemd voor een ander gebruik dan waarvoor restituties waren voorzien. De onderneming vorderde dus schadevergoeding uit anderen hoofde. In de onderhavige zaak daarentegen heeft verzoekster daadwerkelijk de grondstof vervaardigd voor een bestemming waarvoor wel restituties waren voorzien. Dientengevolge had zij recht op restituties en vordert zij thans vergoeding van de schade als gevolg van de derving van de door de Raad ten onrechte afgeschafte restituties.

Stuiting van de vijfjarige verjaring

De Raad voert aan dat het op 23 november 1978 tot de nationale autoriteiten gericht verzoek tot betaling van de restituties, de op 19 december 1979 bij diezelfde instanties ingediende schadeclaim alsmede de op 15 april 1980 bij de Commissie ingediende analoge vordering, geen invloed hebben gehad op het verloop van de verjaringstermijn, die volgens de Raad op 20 maart 1980 is verstreken.

De verzoeken aan de Italiaanse autoriteiten konden de verjaring niet beïnvloeden, nu artikel 43 van 's Hof's Statuut bepaalt dat deze wordt gestuit „hetzij door een bij het Hof ingesteld beroep, hetzij door een eerder gedaan verzoek, hetwelk de benadeelde kan richten tot de bevoegde instelling van de Gemeenschap.”

Indien een communautaire verordening geen rechtsgrondslag biedt voor de betaling van restituties, kan een verzoek van ondernemingen aan de normaal met betaling van restituties belaste nationale autoriteiten, of zelfs het feit dat die autoriteiten de communautaire instellingen op het bestaan van dergelijke verzoeken wijzen, niet worden beschouwd als een door de benadeelde „tot de bevoegde instelling van de Gemeenschap” (Raad en/of Commissie) gericht verzoek als bedoeld in artikel 43 van het Statuut van het Hof.

Bijgevolg werd de verjaring niet gestuit door de verzoeken van betrokkene aan de Italiaanse autoriteiten.

Voor het geval het Hof de Raad in deze niet mocht volgen, wijst hij op hetgeen

verder in artikel 43 is bepaald: de verzoeker die de verjaring van artikel 43 stuit, dient vervolgens beroep in te stellen binnen de in artikel 175, tweede alinea, EEG-Verdrag voorgestelde termijn, met inachtneming van een termijn wegens de afstand, die voor Italië tien dagen bedraagt.

De beroepstermijn bedroeg derhalve in totaal vier maanden en tien dagen, te rekenen vanaf het tijdstip waarop de verjaring werd gestuit (19 december 1979), zodat de termijn in casu op 29 april 1980 is verstreken. Verzoekster heeft echter pas op 9 maart 1981 beroep ingesteld.

Zo verzoekster mocht aanvoeren dat haar verzoek aan de Commissie van 15 april 1980 de verjaring heeft kunnen stuiten, kan haar worden tegengeworpen dat de verjaringstermijn op die datum reeds vijfentwintig dagen was verstreken.

Het op 25 september 1980 door de Commissie aan verzoekster gezonden telex-bericht, waarin de Commissie zich beriep op de verjaring van artikel 43, kan de verjaring niet hebben gestuit nu de termijn op het tijdstip van verzending reeds was verstreken.

Volgens *verzoekster* moet men zich afvragen of de verjaring — gesteld dat deze, anders dan zij meent, inging op het tijdstip van publikatie van de litigieuze verordening en niet is geschorst — niet om de een of andere reden is gestuit voordat de termijn was verstreken.

Deze vraag is gerechtvaardigd gezien de onnauwkeurige en gebrekkige redactie van artikel 43, waarop advocaat-generaal Gand in zijn conclusie in de zaak-Kampffmeyer (Jurispr. 1967, blz. 337)

heeft gewezen alsook advocaat-generaal Reischl in zijn conclusie in zaak 44/76.

Gesteld dat in de leemten in het gemeenschapsrecht moet worden voorzien door analoge toepassing van de in de interne rechtsorden van de Lid-Statens opgedane ervaring, moet bovenal worden bedacht dat verordening nr. 1125/78 — eveneens of tenminste — een erkenning van het recht inhoudt zijdens de instelling tegen welke dat recht geldend kan worden gemaakt.

Bij de vaststelling van verordening nr. 1125/78, op 22 mei 1978, heeft de Raad erkend dat de afschaffing van de betrokken restituties bij de voorafgaande regeling onterecht was.

Die erkenning komt volgens verzoekster tot uitdrukking in de tweede en derde overweging van de betrokken verordening, waarin de Raad verklaart dat de instelling van restituties bij de produktie „een middel is om aan de conclusies van het Hof gevolg te geven” met betrekking tot de onwettigheid van verordening nr. 665/75 en de verplichting van de communautaire instellingen, de nodige maatregelen te nemen ter opheffing van de uit deze onwettige toestand voortvloeiende gevolgen. Het behoeft geen betoog dat de Raad — als hij dat had gewild — zich in voorzichtiger bewoordingen had kunnen uitlaten door zich bij de uitspraak van het Hof neer te leggen, zij het onder voorbehoud van het recht in beginsel zijn aanvankelijk standpunt geldend te maken.

Onder deze omstandigheden is het redelijk aan verordening nr. 1125/78 analoge gevolgen te verbinden als de nationale regelingen — zoals artikel 2944 van de Italiaanse Codice Civile — aan de erkenning van het recht verbinden. Deze erkenning door de verordening heeft dan ook tot gevolg dat de verjaring wordt gestuit — ervan uitgaande dat deze reeds was ingegaan — en dat per 22 mei 1978 een nieuwe verjaringstermijn is ingegaan.

Verzoekster heeft weliswaar pas op 24 april 1980 een verzoek tot schadevergoeding tot de Commissie gericht — welk verzoek de Commissie tardief acht omdat het meer dan vijf jaar na het tijdstip van publikatie van verordening nr. 665/75 is gedaan —, doch dit neemt niet weg dat zij ook bij brief aan de Inspecteur der belastingen te Rome van 23 november 1978 om schadevergoeding heeft verzocht, alsmede bij brieven van 19 december 1978 aan de minister van Landbouw, de minister van Financiën en nogmaals de Inspecteur der belastingen.

Verzoekster betoogt dat ook al heeft zij haar verzoek in casu niet gericht tot de bevoegde instellingen van de Gemeenschap als bedoeld in artikel 43, tweede zin, van het Statuut van het Hof, niettemin kan worden gesteld dat de minister van Landbouw van de Italiaanse Republiek in elk geval krachtens delegatie de functies van de met het beheer van de landbouwmarkten belaste communautaire instellingen vervult — evenals de nationale rechters op het gebied van de rechtsbedeling tevens communautaire rechters zijn —, nog daargelaten dat de verzoeken uiteraard zijn doorgegeven aan de Commissie, de instelling die in casu de nodige initiatieven had moeten ontplooiën.

IV — Mondelinge behandeling

Ter terechtzitting van 8 juli 1981 zijn mondelinge opmerkingen gemaakt door verzoekster, vertegenwoordigd door F. Capelli, advocaat te Milaan, door de Raad, vertegenwoordigd door A. Brautigam en A. Sachettini als gemachtigden,

en door de Commissie, vertegenwoordigd door R. Wainwright en G. Campo-grande als gemachtigden.

De advocaat-generaal heeft ter terechtzitting van 13 oktober 1981 conclusie genomen.

In rechte

- 1 Bij verzoekschrift, ingekomen ter griffie van het Hof op 9 maart 1981, heeft verzoekster krachtens de artikelen 178 en 215, tweede alinea, EEG-Verdrag beroep ingesteld tot vergoeding van de schade die zij zou hebben geleden ten gevolge van verordening nr. 665/75, houdende afschaffing van de restituties bij de produktie van gries en griesmeel van maïs bestemd voor de produktie van bier, alsmede door de omstandigheid dat die restituties niet weer zijn ingevoerd voor de periode van 4 april 1977 tot 19 oktober 1977, vanaf welk datum voornoemde produktierestituties met terugwerkende kracht weer werden ingevoerd bij verordening nr. 1125/78 van de Raad van 22 mei 1978.
- 2 De Raad en de Commissie hebben een exceptie als bedoeld in artikel 91 van het Reglement voor de procesvoering opgeworpen met een beroep op de vijfjarige verjaring van artikel 43 van het Statuut van het Hof, bepalende dat „de vorderingen tegen de Gemeenschap inzake niet contractuele aansprakelijkheid verjaren vijf jaar na het feit, dat tot deze vordering aanleiding heeft gegeven” en dat „de verjaring wordt gestuit, hetzij door een bij het Hof ingesteld beroep, hetzij door een eerder gedaan verzoek, hetwelk de benadeelde kan richten tot de bevoegde instelling van de Gemeenschap . . .” Het Hof heeft besloten uitspraak te doen op de exceptie zonder op de zaak ten principale in te gaan.
- 3 Het beroep is volgens verweerders niet-ontvankelijk op grond dat verzoekster haar verzoek aan de Commissie tot betaling van de over de periode van

4 april tot 19 oktober 1979 verschuldigde restituties te laat zou hebben ingediend. Dat verzoek was bij de Commissie ingediend op 15 april 1980.

- 4 Verweerders betogen dat de verjaringstermijn van artikel 43 van het Statuut van het Hof ingaat op het tijdstip waarop instelling van de aansprakelijksactie mogelijk wordt, en dat voor het overige uit de rechtspraak van het Hof kan worden afgeleid dat die vordering kan worden ingesteld zodra de schade ophanden is en met voldoende zekerheid te verwachten is, zelfs als zij nog niet nauwkeurig kan worden becijferd en pas later kan worden begroot.
- 5 Volgens verweerders moet deze vijfjarige verjaring worden geacht te hebben aangevangen op 20 maart 1975, de datum van bekendmaking van verordening nr. 665/75 van 4 maart 1975, die het Hof in de arresten van 19 oktober 1977 in de zaken 127/76 en 20/77 ongeldig heeft verklaard.
- 6 Verzoekster had derhalve vanaf 20 maart 1975 in haar beroep kunnen worden ontvangen, aangezien de bekendmaking van de onwettige verordening, die ten grondslag ligt aan de door haar geleden schade, kan worden beschouwd als het feit dat aanleiding heeft gegeven tot de aansprakelijkheid van de Gemeenschap en derhalve het beginpunt van de in artikel 43 van het Statuut van het Hof genoemde verjaringstermijn vormt.
- 7 Volgens verweerders kon het verzoek aan de Commissie de vijfjarige verjaring niet stuiten, daar het werd ingediend nadat de termijn van vijf jaar was verstreken; de verzoeken aan de Italiaanse autoriteiten van 23 november 1978 en 19 december 1979 hadden evenmin stuitende werking, daar zij niet waren gericht aan een bevoegde instantie in de zin van artikel 43 van het Statuut van het Hof en niet werden gevolgd door een beroep van verzoekster overeenkomstig de voorwaarden van artikel 175, tweede alinea, EEG-Verdrag.
- 8 Verzoekster betoogt met name dat de vijfjarige verjaringstermijn voor niet-contractuele aansprakelijkheid van de Gemeenschap pas kan ingaan op het moment waarop, in een geval als het onderhavige, de schade daadwerkelijk

is ingetreden, dat wil zeggen op het moment waarop de restituties opeisbaar zijn geworden doordat de handelingen die de aanspraak op deze restituties doen ontstaan, zijn verricht.

- 9 Blijkens artikel 215 EEG-Verdrag en artikel 43 van het Statuut van het Hof is voor het ontstaan van de niet-contractuele aansprakelijkheid van de Gemeenschap en de uitoefening van het recht op schadevergoeding het bestaan vereist van een onrechtmatige daad van de communautaire instellingen, reële schade en causaal verband tussen beide.

- 10 Hieruit volgt dat de verjaringstermijn voor de aansprakelijkheidsactie tegen de Gemeenschap niet kan ingaan voordat aan alle vereisten voor het ontstaan van de schadevergoedingsplicht is voldaan, en met name niet voordat de schade waarvan vergoeding wordt verlangd, zich heeft geconcretiseerd. In gevallen waarin de aansprakelijkheid van de Gemeenschap uit een normatieve handeling voortvloeit, kan de verjaringstermijn derhalve niet ingaan alvorens de nadelige gevolgen van die handeling zich hebben voorgedaan, en in het onderhavige geval derhalve niet vóór het tijdstip waarop kwam vast te staan dat verzoekster, nadat deze de handelingen had verricht die haar aanspraak gaven op de restituties, schade leed.

- 11 Verzoekster kan derhalve niet worden tegengeworpen dat de verjaringstermijn is ingegaan voordat de nadelige gevolgen van de onrechtmatige handelingen van de Gemeenschap waren ingetreden.

- 2 Bijgevolg kan de verjaringstermijn evenmin zijn ingegaan op het tijdstip van inwerkingtreding van de onrechtmatige handelingen van de Gemeenschap, en nog minder op het moment van bekendmaking ervan.

- 3 Mitsdien moet de door de Raad en de Commissie opgeworpen exceptie worden verworpen.

HET HOF VAN JUSTITIE,

alvorens over het beroep ten gronde uitspraak te doen, verklaard:

1. De exceptie wordt verworpen.
2. De beslissing omtrent de kosten wordt aangehouden.

	Mertens de Wilmars	Bosco	Touffait
Due	Pescatore	Mackenzie Stuart	O'Keeffe
Koopmans	Everling	Chloros	Grévisse

Uitgesproken ter openbare terechtzitting te Luxemburg op 27 januari 1982.

De griffier

A. Van Houtte

De president

J. Mertens de Wilmars

¶

CONCLUSIE VAN DE ADVOCaat-GENERAAL
F. CAPOTORTI

(zie gevoegde zaken 256, 257, 265, 267/80 en 5/81, blz. 108)